

DEL RECORD A LA MIRADA.

UNA EXPERIÈNCIA REFOTOGRAFÀFICA D'ARXIU

Ricard Martínez, Susanna Muriel ¹

Arqueologia del Punt de Vista

Resum

Presentem l'experiència docent *Del record a la mirada. Organitza i Refotografia el teu arxiu familiar*, que hem portat a terme en diverses institucions públiques i privades. Traslladem la nostra experiència professional a l'esfera domèstica per a la salvaguarda dels fons fotogràfics familiars. A partir d'un mètode participatiu en la gestió dels documents fotogràfics, proposem que sigui el ciutadà qui doni el tret de sortida per l'organització i conservació dels seus propis arxius fotogràfics, a l'espera de la seva integració en institucions arxivístiques. Ensenyem al ciutadà els coneixements tècnics bàsics per a la gestió arxivística dels documents fotogràfics que es guarden a casa i proporcionem unes pautes per assegurar la seva conservació. Alhora, incorporem l'experiència de la Refotografia, tècnica fotogràfica en la qual se superposen dos temps en un mateix espai: passat i present que busquen la projecció d'aquestes imatges en el futur.

1. QUE VA SER PRIMER LA MIRADA O EL RECORD? DESCRIPCIÓ DE L'EXPERIÈNCIA

L'experiència *Del Record a la Mirada* consisteix en la translació dels coneixements del treball professional dels arxius a les col·leccions fotogràfiques privades, tot incorporant la pràctica de la Refotografia.

Fotografia 1. Acumulació de fotografies familiars guardades en una maleta i adquirides per un col·leccionista. Col·lecció privada.

¹ Susanna Muriel. Arxivera independent especialitzada en col·leccions fotogràfiques susanna.muriel@gmail.com. Ricard Martínez. Fotògraf especialitzat en Refotografia i fundador d'*Arqueologia del Punto de Vista*, ricard@arqueologiadelpuntdevista.org.

Sovint en les institucions custodies de les col·leccions fotogràfiques familiars existeix un buit documental que no permet descriure e identificar moltes d'aquestes imatges. Instantànies que destaquen per la seva força expressiva captades per fotògrafs amateurs, però de les quals no ens arriben als arxius més referències, ni identificacions, i que acaben sent descrites dins el llimb dels retrats de persones desconegudes. En paraules de Robert Flynn "El que la fotografia anònima no pot, ni podrà mai rebel·lar-nos és per què un subjecte determinat, fou triat en algùn moment per ser congelat visualment com una mosca a l'ambre fòssil" (Flynn, 2004: 15).

Quan en el treball arxivístic ens enfrontem a una col·lecció fotogràfica familiar sense cap documentació, ni dades de l'autor, ni del retratat, la nostra imaginació es dispara i busquem encaixar cadascuna de les imatges en una historia, en un context fotogràfic, però, com dèiem al començament, tot és fruit de la nostra imaginació.

© Ricard Martínez

Fotografia 2. Anita Teruel a la plaça Catalunya captada per Gaspar Martínez, Barcelona, anys 50. Fotografia Ricard Martínez, 2013. Logo del taller *Del Record a la Mirada*.

Per altre part, una realitat de la qual actualment els mitjans de comunicació se'n fan més resó, malgrat és una vella situació, és la gran quantitat de fons fotogràfics familiars que acaben a les escombraries o als encants. Col·leccions disgregades venudes per unitats, ja sigui pel seu valor estètic o pel misteri que comporta apropiar-se d'un fons familiar que no pertany per sang al nou propietari. Malgrat tot, aquesta contingència pot donar origen a creacions literàries i artístiques magnífiques com podria ser *Els Modlin* de Paco Gómez. Però, en realitat, es tracta de arxius fotogràfics familiars abandonats a la interpretació aliena, subjecta a tot tipus de inventiva creativa. Les fotografies que acaben venudes per unitats als mercats perden la història, que les va fer possible, irrecuperable en el temps i en l'espai.

Així va sortir la nostra experiència docent, per buscar una fórmula per començar a dotar de context documental a les col·leccions fotogràfiques que guardem a casa. Davant la ingent quantitat de documents fotogràfics familiars *desconeguts*, proposem iniciar una desclassificació en origen dels arxius familiars.

La proposta consisteix en mostrar la trajectòria que es segueix en els arxius envers els documents fotogràfics des de la seva identificació, classificació, ordenació, documentació fins una conservació preventiva adaptada a l'espai domèstic. Però anem més enllà, i incorporem un exercici personal fruit d'aquest treball previ d'arxiu, l'experiència refotogràfica. El treball previ

d'investigació desvetlla aquelles imatges que són més adients per ser refotografiades. El resultat final és una nova fotografia produïda com la meditació sobre tres subjectes: qui ha fet la primera fotografia, qui ha realitzat la segona, qui observa ambdues (Martínez, 2012: 13-17).

Incorporant la Refotografia a la nostra proposta docent busquem revelar la informació latent en la imatge. Per la seva natura documental, les fotografies, estan lligades als fets, espais i personatges que registren. Si tenim l'oportunitat d'observar-les al mateix lloc on van succeir, veurem que les fotografies experimenten una inusitada loquacitat. Alhora, però, es produeix una sensació molt poderosa, lligada al sentiment que ens uneix als fets representats a les imatges. Per això, una refotografia realitzada a partir de l'àlbum familiar del propi autor escenifica una unió transgeneracional única.

Fotografia 3. Caixa de cartró on es guarda tot un arxiu fotogràfic familiar. Col·lecció privada. Fotografia Oscar Ciutat.

2. GAUDIR DE L'ARXIU I REFER EL RECORD. OBJECTIUS

Els principals objectius que marquem en la nostra experiència es produeixen de forma seqüencial. Cada etapa en el procés de tractament arxivístic dels fons fotogràfics familiars desvetlla uns continguts que es van complementant en cada nova fase -d'aquest tractament- que culmina amb l'experiència refotogràfica única de col·locar els peus allà on un avantpassat nostre va decidir immortalitzar un instant.

La nostra proposta comença amb una aproximació a les tècniques professionals dels arxivers envers els arxius familiars. Es tracta d'ensenyar els principis i tècniques que regeixen el nostre treball a les institucions custòries d'aquests fons, per tal de traslladar aquesta pràctica a l'esfera domèstica.

Alhora pretenem contagiar la passió d'arxiu que sentim, per tal de començar a gaudir del nostre arxiu des de la classificació, ordenació i documentació de les nostres fotografies familiars.

En tercer lloc, introduïm els coneixements sobre la Refotografia, així com les múltiples fórmules que existeixen en la seva pràctica, per tal que sigui el propi alumne qui decideixi quin sistema

voldrà realitzar en la pràctica. Finalment, en la nostra proposta docent procedim a experimentar l'eloqüència que experimenten les fotografies familiars quan es refotografien.

3. LA MÀGIA DE LA REFOTOGRAFIA I LA TASCA D'ARXIU. METODOLOGIA

L'arxiu familiar és el conjunt de documents produïts durant l'exercici del verb "viure", que algú - sovint no allunyat generacionalment de la persona generadora de l'arxiu- ha decidit que són prou rellevants com per ser preservats. La sèrie textual de documents de l'arxiu familiar seria infinita, però també les imatges que estan associades a ells: targetes de crèdit, informes mèdics, documents d'identitat, llibres de família, contractes, cartes, ordinadors, els rastres de navegacions per Internet, perfils de Facebook, galeries d'imatges o àlbums al núvol. Tot un desplegament de documents preservats de formes diverses: en caixes de sabates plenes, àlbums familiars elaborats a força de tisora i cola, fotografies emmarcades amb cura, o penjades apressuradament amb xinxetes a una paret. És l'arxiu de nosaltres mateixos, els documents que expliquen el que som i el que voldríem ser.

La realitat tamisada per voluntat de ser recordats. És en aquest precís punt on s'insereix la nostra proposta docent: *Del record a la mirada. Organitza i Refotografia el teu arxiu familiar*. S'estructura en una doble intervenció en les col·leccions domèstiques. Primer, es donen a conèixer els principis arxivístics bàsics, així com la seva aplicació a les esmentades col·leccions fotogràfiques domèstiques, principalment, fotografies familiars en suport sòlid, tangible. En el segon apartat, es proposa una intervenció a aquests arxius a través de la Refotografia, tot revisitant els llocs dels records recuperats.

Fotografia 4. Sortida de missa I, Plaça del Monestir, Banyoles. Sortida de la primera missa de mossèn Pere Bach i Fernando, a l'església de Sant Esteve, seu actual de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles, l'11 de juliol de 1954. Fotografia d'autor desconegut, procedent de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, sobre una captura de pantalla de Google Street View. Fotografia Ricard Martínez, 2015.

L'origen d'aquestes col·leccions familiars influeix en la seva organització. Aquests materials fotogràfics solen ser recopilats per un membre de la família amb especial preocupació per conservar l'arxiu familiar, o almenys amb interès per no dispersar-lo, l'arxiver domèstic. Gran part dels participants al nostre curs al llarg d'aquests anys, s'identifiquen amb aquesta categoria. Custodien fons procedents de generacions que no van conèixer, però de les que els van parlar. Sovint, aquests fons es troben en caixes de sabates, galetes i carn de codony plenes de

fotografies soltes, càpsules del temps que d'altres, posteriorment, van obrir i, al visualitzar, desordenar. Ara són els arxivers domèstics, les persones designades per ells mateixos per recopilar els documents provinents de diversos membres de la família. La capacitació d'aquests arxivers en els principis bàsics, així com en la metodologia arxivística ens mostra com s'estan enriquint aquests arxius familiars (Muriel, Martínez: 2016). La implicació activa a l'organització dels seus propis fons fotogràfics suposa un aspecte significatiu en la conservació dels mateixos.

L'organització dels fons és paral·lela a la seva preservació. Per aquest motiu, ensenyem els materials apropiats i sobretot, oferim unes pautes bàsiques per a la seva manipulació (Fuentes De Cia: 2012). En el curs es confereix especial atenció als llocs on es guarden aquests tresors, capsetes amb fotografies de la família, àlbums amb els retrats dels avis, calaixos on es té reservat un espai per a aquests records fotogràfics. Un espai que fa significatiu el sentit protector que les persones alberguen envers les seves fotos de família.

És important l'organització d'aquest material en el territori movedís de la llar. Un entorn, on la hipnotitzadora capa de l'emoció posa en valor l'espai de producció de les imatges, i al mateix temps, contextualitza l'origen d'aquests documents. És l'espai on s'uneixen la memòria i la imaginació, per intensificar-se mútuament. La memòria sovint es recolza en el record fotogràfic. "Creiem que recordem els esdeveniments, però en realitat el que recordem són les fotografies d'aquests moments, perquè la memòria només pot guardar fotografies" (Vicente, 2013: 16). La memòria és un acte creatiu de la nostra ment. Cada vegada que volem evocar un record es produeix una nova reconstrucció dels fets als quals afegim alguns detalls. Per aquest motiu, amb cada nou record, afegim informació de l'última vegada que va ser evocat. "La fotografia, en ser arxivada, és processada, estructurada i inevitablement interpretada" (Vicente, 2013: 13). Com un document JPG que inevitablement es modifica cada vegada que s'obre i es tanca.

En el segon bloc del curs ensenyem els principis de la Refotografia aplicada als arxius familiars. És una metodologia minuciosa que intervé en la recuperació dels àlbums familiars des del disseny i en alguns casos, la necessitat de recordar als nostres avantpassats. Guiats per imatges antigues, la Refotografia permet visualitzar els records en el lloc precís on van succeir els fets remots i efímers que els van generar. La Refotografia és un instrument de comunicació no verbal entre imatges i moments. És en última instància un vehicle intergeneracional d'emocions i sentiments profunds (Martínez, 2014).

El curs que proposem és un espai d'intercanvi de coneixements entre els docents i els participants. Partim de la nostra pròpia experiència professional com arxivers especialitzats en fotografia que, a més, treballem sobre els nostres propis fons familiars. L'experiència ens ha permès conèixer arxius familiars extraordinaris, i al mateix temps, moltes i diverses casuístiques que es produeixen en la formació i conservació d'aquestes agrupacions fotogràfiques. Tot i que el curs té una durada determinada, mantenim el contacte amb els participants de totes les edicions, i hem pogut comprovar gratament com han començat a traslladar part del material de les seves col·leccions fotogràfiques a fundes i caixes de conservació. Alguns d'ells ha iniciat el quadre de classificació del seu propi fons. I d'altres han realitzat la compilació del fons familiar que es trobava dispers entre diversos membres de la família, o han ordenat una part del seu propi fons fotogràfic.

4. LA CAPACITAT DE SORPRENDRE NO ACABA EN UNA FOTOGRAFIA. RESULTATS

L'arxiu familiar es troba acumulat i de vegades arraconat en diferents espais de la casa. L'ingrés d'aquests fons en institucions arxivístiques no és precisament un fet inexorable. Més aviat és un esdeveniment aïllat que es produeix lentament i al que l'Administració no sempre destina els fons suficients. Per aquest motiu s'acumulen de nou, en aquest cas, en els dipòsits dels arxius. Per tal d'ajudar a revertir aquesta situació, presentem una proposta docent que trasllada la praxi arxivística al domicili, prèvia a la integració d'aquests fons familiars en institucions arxivístiques.

L'obertura metodològica cap a la ciutadania pretén donar resposta a un moment de canvi en què les administracions revisen la seva política d'adquisicions, davant l'increment de fons fotogràfics que sorgeixen de l'esfera domèstica.

El curs permet desvetllar aquests fons fotogràfics extraordinaris organitzats, documentats i conservats pels propis autors o productors, erigits ara en arxivers domèstics. El seu treball mostra la revaloració que experimenten aquestes imatges guardades per generacions en armaris o trasters.

A través de la Refotografía oferim un joc amb el temps i una forma de (re)viure les imatges del nostre arxiu familiar.

El treball arxivístic que proposem als propietaris de les col·leccions familiars requereix de temps per organitzar les seves fotografies i dotar-les d'una narrativa en què el seu passat formi part del seu present. Avui els arxiviers domèstics preparen l'escena per a noves narracions.

Fotografia 5. Placa de vidre amb un retrat femení a contrallum. Col·lecció privada. Fotografia Oscar Ciutat.

BIBLIOGRAFIA

Flynn Johnson, Robert, 2004. Anònim. *Imágenes enigmáticas de fotógrafos desconocidos* Barcelona: Editorial Electa.

Gómez, Paco, 2013. *Los Modlin. Fracaso Factory*, Madrid.

Martínez, Ricard, 2012, "Fotografia, Paisatge i Patrimoni", a AAVV. 2012 *Refotografiar Barcelona* amb Mark Klett. Barcelona: Ajuntament de Barcelona .. pp 13-17.

Martínez, Ricard, 2014. *Experiencia de Refotografía*. Entrevista a Ricard Martínez. 19 febrer 2014. *Revista Psicosocial & Emergències*. Osca, Ed. Angel L. Amo.

Muriel Ortiz, Susanna; Martínez, Ricard, 2016. *Archivística Participativa. Cuando el tratamiento archivístico de las colecciones fotográficas empieza en casa*. Publicat a *Tabula*, núm 19. pp 87-101.

Vicente, Pedro, 2013, "Apuntes a un álbum de familia", en AA.VV., 2013. *Álbum de familia*. [Re] presentación, [Re] creación e [In] materialidad de las fotografías familiares. Madrid: Diputación Provincial de Huesca y La Oficina, p.11-19.